

Корольова В. В.,

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В МОВІ СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ

Стаття присвячена дослідженню прецедентних феноменів у мові сучасної української поезії. Розглянуто види прецедентних феноменів й особливості їхньої джерельної бази.

Ключові слова: поезія, прецедентний феномен, когнітивна база, прецедентне ім'я.

Статья посвящена исследованию прецедентных феноменов в языке современной украинской поэзии. Рассмотрены виды прецедентных феноменов и особенности их источников.

Ключевые слова: поэзия, прецедентный феномен, когнитивная база, прецедентное имя.

The article is devoted to the research of precedent phenomena in modern Ukrainian poetic language. Types of precedent phenomena and their source base peculiarities have been examined

Key words: poetry, precedent phenomenon, cognitive base, precedent name.

Сучасна українська мова як елемент національної ідеї зберігає духовні, історико-культурні надбання й цінності попередніх віків життя українського народу, примножуючи їх через контакти з іншими народами, виконує роль механізму соціальної спадковості. Осмислення мови як національно-культурного феномена, що відтворює менталітет народу, зберігає його глибокі національні традиції, є основним принципом сучасної лінгвістичної науки.

Самоідентифікацію людини як представника певного етносу та носія відповідної культури уможливило культурно-мовна компетенція, що відображає здатність носія певної етнічної культури й мови впізнавати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значимі настанови й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди й можливість їхньої переорієнтації. Важливими складниками культурно-мовної компетенції є прецедентні феномени (далі – ПФ), позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти. Спроби дослідження ПФ знаходимо в працях Д. Б. Гудкова [2], І. В. Захаренка [3], Ю. М. Караулова [4], В. В. Красних [5] та ін. Вживання ПФ у мові сучасної української поезії залишається поза увагою мовознавців, що й зумовлює актуальність наукових розвідок з обраної теми.

Метою нашої статті є аналіз функціонування ПФ у мові сучасної поезії. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявити ПФ, що використовуються в сучасній поезії; розглянути й схарактеризувати різні види ПФ у поетичних текстах; визначити їхню джерельну базу. Матеріалом дослідження стали збірки сучасної української поезії: «Дві тонни: антологія поезії двотисячників» [1], «Літпошта» [6], «ЛяляК (Львівська літературна криївка)» [7], «Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років» [8].

Дотримуючись поглядів О. О. Селіванової, ми розглядаємо ПФ як компоненти знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальні і використовувані в когнітивному та комунікативному аспектах [11, с. 492–493]. Феномен прецедентності базується на спільності соціальних, культурних або мовних – фонових знань адресата й адресанта. Серед основних ознак прецедентності виявляють такі: ПФ добре відомі всім представникам лінгвокультурної спільноти; ПФ актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані (за ПФ завжди стоїть певне уявлення про них, загальне і обов'язкове для всіх носіїв того чи іншого національно-культурного менталітету); апеляція до ПФ постійно поновлюється в мовленні представників того чи іншого етносу. Це те спільне, що об'єднує ПФ, які можуть бути як вербальними, так і невербальними (твори живопису, архітектури, музичні твори тощо). Серед вербальних ПФ розрізняють прецедентне ім'я, прецедентний текст, прецедентне висловлення й прецедентну ситуацію [5, с. 47–48].

Основним типом ПФ виступає прецедентний текст. Цей термін вперше в науковий обіг увів мовознавець Ю. М. Караулов, визначивши його як «текст, основними ознаками якого є особлива значущість для окремих особистостей і для значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі цих особистостей» [4, с. 216].

Прецедентний текст – це відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване лінгвокогнітивними механізмами інтертекстуальності. Джерелами прецедентних текстів є фольклорні твори, художня література, пісенні тексти, Святе Письмо, рекламні й політичні тексти, анекдоти тощо. Особливістю прецедентних текстів є те, що жоден попередній текст не наводиться в новому повністю. Його активізацію виражають прецедентними іменами, висловленнями, ситуаціями, які асоціюються з прецедентним текстом. Отже, розглянемо вербальні ПФ, що зустрічаються в досліджуваних поетичних творах й актуалізують прецедентні тексти різної джерельної бази.

Прецедентна ситуація – це «еталонна», «ідеальна» ситуація, пов'язана з набором конотацій, диференційні ознаки якої входять до когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти [9, с. 34]. Класичним прикладом прецедентної ситуації є зрада Іудео Христа, що сприймається як «еталон» подібної дії взагалі. Диференційні ознаки зазначеної прецедентної ситуації стають універсальними, а її атрибути (30 срібних, поцілунок Іуди) виступають прецедентними символами, що активно використовуються в досліджуваних текстах, напр.: «... коли ж усі вивернули кишені на столі 33 срібних лишилося» [1, с. 165]; «вони надто підходять за віком аби їх продати у рабство за кілька срібних» [6, с. 170]. Актуальною прецедентною ситуацією, до якої апелюють сучасні поети, є терористичний акт 11 вересня 2001 року в США, прецедентними символами якого стали два нью-йоркські хмарочоси й сама дата трагічної події, напр.: «за вікном усе запиллюється шойнозруйнованою мов підірваний хмародер світобудовою» [1, с. 105]; «Бабах. Дві високосні вежі Так і не знайшли своєї вершини» [7, с. 37]; «Він не пробачить 11 вересня, не виведе свої війська» [7, с. 248]. Ще одним прецедентним символом виступає 13 ребро, що активізує

біблійну прецедентну ситуацію щодо створення жінки з ребра чоловіка, напр.: «*13-те ребро* у твоєму тілі Я тобі не коле?» [1, с. 166]; «Я ще вірю в твої ремесла, Та *ребро* не моя основа» [1, с. 80].

Активністю вживання в аналізованому матеріалі позначені прецедентні імена, під якими розуміють власні імена, пов'язані або 1) з широко відомим текстом, що відноситься до прецедентних, або 2) з ситуацією, що відома носіям мови й виступає як прецедентна. Прецедентними іменами можуть бути індивідуальні імена відомих людей, персонажі творів, артефактів.

Значну групу серед ПФ у досліджуваних поетичних творах складають прецедентні антропоніми реальних осіб, серед яких виокремлюємо найменування, що 1) пов'язані з мистецтвом (*С. Ботічеллі, С. Далі, Ф. Кало, Й. С. Бах, А. Дункан*), напр.: «Мое життя змальоване з картини *Ботічеллі*» [1, с. 83]; 2) пов'язані з науковою діяльністю (*Б. Спіноза, Г. Сковорода, К. Лінней, Платон*), напр.: «впродовж всіх реінкарнацій... сидить на плечі *Горацій*» [6, с. 175]; 3) є відомими акторами (*А. Шварценегер, М. Дітріх, А. Джолі, Дж. Денп*), напр.: «... щоб кожен чоловік вже опівдні знав, якого кольору білизну одягнула зранку *Анджеліна Джолі*» [7, с. 139]; 4) є відомими політичними діячами (*Ф. Кастро, Че Гевара, В. Ленін, А. Гітлер, К. Маркс*), напр.: «такі як *Че* гинуть героями а такі як *Фідель* правлять країною» [6, с. 83].

Іноді прецедентний антропонім є недостатнім у своїй вербальній формі для презентації прецедентної когнітивної структури та ситуації [11, с. 134]. Наприклад, прецедентне ім'я *Шевченко* потребує контекстуального розширення, оскільки може бути не зрозумілим для реципієнта без репрезентації концептуальної структури, що відсилає до сукупності реальних ситуацій, які уточнюють походження прецедентного оніма. Наприклад: «Я повторюватиму як мантру як заклинання *шевченко забиває за мілан*» [8, с. 16] – розширений контекст вказує читачеві на апеляцію до постаті відомого футболіста Андрія Шевченка.

Основним джерелом походження прецедентних імен виступає художня література. Серед авторів, із творів яких імена персонажів стають прецедентними, варто зазначити В. Гюго (*Есмеральда, Квазімодо*), Й. Гете (*Фауст, Мефістофель*), В. Набокова (*Лоліта, Гумберт*), В. Шекспіра (*Ромео, Джульєтта, Офелія*), напр.: «...поверхом вище сусіді щоночі до нужника гунав *гумберт гумберт гумберт*» [6, с. 187]; «*Мефістофеля* гострі вуста позначають поріз, Просто з жил витікає на постіль судомливий вітер...» [7, с. 25]. Іншою групою прецедентних імен є фантастичні оніми з казок і міфів. Серед джерел прецедентних казкових імен розрізняємо слов'янські (*Телесик, Цар Горох*) та зарубіжні казки (*Попелюшка, Червона Шапочка, П'єро, Кай, Герда*), напр.: «пришию клямку до неба і буду на мить *Телесиком*» [6, с. 143]; «Маленький сивий *Кай* зникає, а натомість – Буянна ручаїв і первоцвітів синь» [1, с. 226]. До складу міфологічних прецедентних імен належать оніми на позначення антропоморфних істот язичництва (*Дажбог, Лель, Ярило, Перун, Лада, Стрибог*) та героїв античної міфології (*Прометей, Сізіф, Ікар, Пенелопа*), напр.: «Ти ж не камінь лишив двійникові своєму, *Сізіфу?*» [8, с. 53]; «Сьогодні ми знову *Дажбогові* діти, Нам щастя – вмирати, горіти, дуріти» [6, с. 74].

Не менш регулярними виступають християнські прецедентні імена, серед яких розрізняємо теоніми (*Бог, Ісус Христос, Божий Син*), агоніми (*Пречиста, Свяятий Миколай, Мадонна, Діва Марія*), біблійні антропоніми (*Ной, Мойсей, Адам, Єва, Кайн, Абель, Іуда*), напр.: «А зверху вже хмар розпинають покров, Аби *Божий Син* міг пройти понад містом І ноги антенами не поколов» [1, с. 26]; «... усі дороги веде *Пречиста* і у цьому – найвищий зміст» [6, с. 126]; «В *Ноя*, в його ковчехах, – бездонні квіти, Ними високе небо у горах повне» [8, с. 70].

Важливим джерелом прецедентних імен на сьогодні стає кінематографія, включаючи мультиплікацію. Ця група ПФ постійно поповнюється і є досить популярною. Цьому сприяють актуальність проблем, які відтворюються в кінофільмах, професіоналізм режисера й талановита гра акторів. Серед цієї групи виділяємо: імена героїв кінофільмів (*Спайдермен, Джеймс Бонд, Фреді Крюгер, Франкенштейн*), імена героїв телесеріалів (*Скалі, Малдер, Лора Палмер*), імена мультиплікаційних героїв (*Вінні Пух, П'ятачок, Сімсон*), напр.: «тож розгойдайся аж до дзвону в вухах *спайдермен*» [8, с. 223]; «... привчає до віри, що із будь-яких скрут врятують спеціальні агенти *Малдер* і *Скалі*» [7, с. 136]; «це вже було в *сімсонах*» [7, с. 244]. Рідше в аналізованих текстах у ролі прецедентних імен використовуються географічні назви (топоніми – *Атлантида, Вавилон, Чорнобиль*) і найменування об'єктів духовної культури (ідеоніми – *Мона Ліза, «9 вал», «Анна Кареніна*»), напр.: «...про перші морози, про другий *чорнобиль*, про третє пришестя війни...» [6, с. 190]; «Антарктида була *Атлантидою*. Там цвів бузок і рози» [1, с. 219]; «У такому багатті – на *дев'ятому*, остаточному вже *валу* – Догоорають проводирі основних фрегатів» [7, с. 105].

Прецедентне висловлення – репродукований продукт мовномисленнєвої діяльності; що становить завершену й самодостатню одиницю, яка може бути або не бути предикативною; складний знак, сума значень якого не дорівнює його смислу: останній завжди «ширше» простої суми значень [5, с. 47–48]. Прецедентний текст і ситуація зберігаються в когнітивній базі у вигляді інваріантів сприйняття й можуть бути при потребі вербалізовані. До числа прецедентних висловлень належать цитати з текстів різного характеру та прислів'я.

У досліджуваному матеріалі використовуються рядки з відомих пісень, що подаються як нетрансформовані цитати з використанням латинської графіки, напр.: «Yesterday» – переступила поріг, за яким нема дна, куди лечу... Куди лечу? *All my trouble... all my... all*» [7, с. 19]; «*let's fall in love* незважаючи на цю мряку і паскудство давай закохась» [1, с. 257]; «тихенько пописував якусь музику *story of my life*» [7, с. 73] – цитати з пісень групи «Бітлз», Френка Сінатри й Бон Джові відповідно. Також спостерігаємо вживання прецедентних цитат іншомовних пісень, що передаються за допомогою транслітерації (напр.: «*велкам ту зе хотел каліфорнія* віскі рікою туга океаном» [6, с. 35] – рядки з пісні «Hotel Kalifornia» групи «Іглз»), або перекладу (напр.: «Подавати про себе звісточки телефонні, як платівка на старенькому патефоні: *Все чудово, чудово*» [7, с. 101] – цитата з пісні «Все хорошо, прекрасная маркиза» Л. Утьосова).

Аналізований матеріал засвідчує поодинокі вживання цитат із кінофільмів (напр.: «на полях поем педагогічних і досі *мертві з косами стоять*» [8, с. 126] – фраза з кінофільму «Невлівими месники» Е. Кеосаяна), а також

цитовання відомих людей (напр.: «*політ нормальний* мамо сьогодні була злива так часто – зранку осінь а ввечері зима» [1, с. 121] – висловлення Ю. Гагаріна «П'ять хвилин – політ нормальний»).

Прецедентні висловлення, джерелами яких є прислів'я, відображають етнокультурну специфіку концептів когнітивної бази, напр.: «люди плывуть на роботу; вони оточують тебе течією, а ж раптом спотикаються: ти *камінь лежачий*» [6, с. 98]; «у тебе вірили палко за тебе рясно пітніли а ти *зірок не хапала* а ти хапала під ними» [6, с. 187]; «а *бити гуртом батьку* – це помилка» [7, с. 116]. Апеляція до рекламних текстів є менш популярною в досліджуваному матеріалі, напр.: «...*цей унітаз виглядає чистим...*» – дебільний голос реклами» [6, с. 21]; «А мені гидко. І боляче. *Solpadeine – подвійна дія проти болю*» [7, с. 118]. Також до прецедентних висловлень можна зарахувати загальнозживані тексти вивісок та інформаційних повідомлень, напр.: «Саме коли підходить ваша черга повідомляє, що «*Вибачте, автомат тимчасово не працює*» [7, с. 113]; «Будьте уважні! Не забувайте любов у вагонах!... І найважливіше: *Не стійте на краю платформи!*» [7, с. 216].

Отже, аналіз поетичних текстів сучасних авторів доводить активне й регулярне вживання ПФ як важливої частини національної мовної картини світу, що визначає систему цінностей етносу. Перспектива подальшого дослідження полягає в з'ясуванні функціональних особливостей прецедентних феноменів, виявленні специфіки взаємодії прецедентних феноменів між собою, а також іншими одиницями непрямої номінації.

Література:

1. Дві тонни: антологія поезії двотисячників / упоряд. Б.-О. Горбчук, О. Романенко. – К. : Вид-во Романенка «Маузер», 2007. – 304 с.
2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
3. Захаренко И. В. Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте / И. В. Захаренко // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М. : Филология, 1997. – С. 92-99.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 261 с.
5. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 283 с.
6. Літпошта: (збірка молоді поезії, і не тільки...) / упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський. – К. : Вид-во Жупанського, 2009. – 317 с.
7. ЛяЛяК. (Львівська літературна криївка): антологія поезії 2000 рр. / упоряд. М. Шунь. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – 264 с.
8. Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років: збірка / укл. С. Жадан. – Харків : книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. – 272 с.
9. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации / Е. А. Нахимова. – Екатеринбург : УрГПУ, 2007. – 207 с.
10. Селіванова О. О. прецедент на мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) / О. О. Селіванова // Лінгвістична палітра. Філологічні студії / за заг. ред. Л. А. Лисиченко. – Харків, 2009. – С. 129-139.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінол. енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.